

TÁC ĐỘNG KHÁCH QUAN CỦA TIÊU CHÍ NHÀ NƯỚC PHÁP QUYỀN XÃ HỘI CHỦ NGHĨA TRONG ĐỜI SỐNG XÃ HỘI

VĂN ĐỨC THANH *

TÁC ĐỘNG của tiêu chí Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa trong đời sống xã hội nước ta được biểu hiện đa dạng trên rất nhiều nội dung và ở mọi phương diện, lĩnh vực xã hội. Trong đó, những nội dung quan trọng cần khẳng định trước hết chính là phương thức mà Nhà nước xã hội chủ nghĩa giải quyết các mối liên hệ biện chứng giữa tập trung và dân chủ, giữa chính trị và nhân văn, giữa giữ vững định hướng xã hội chủ nghĩa với vấn đề phát triển nền kinh tế nhiều thành phần và phát huy đại đoàn kết dân tộc.

Tập trung và dân chủ có mối liên hệ biện chứng với việc tổ chức nhà nước và thực hiện các chức năng của Nhà nước xã hội chủ nghĩa. Tập trung biểu thị xu thế thống nhất mọi phương thức tổ chức và hoạt động của các định chế xã hội. Đặc biệt, với định chế xã hội - nhà nước, tập trung bao giờ cũng dẫn đến thống nhất quyền lực và là cơ sở cho quá trình thống nhất quyền lực, thường là theo hệ thống "đọc" mà cấp dưới phải phục tùng cấp trên, đồng thời cấp trên phải có trách nhiệm đầy đủ với cấp dưới. Dân chủ vừa biểu thị xu thế tạo lập và mở rộng cơ sở xã hội cho sự phân công lao động quyền lực, vừa là con đường tất yếu dẫn đến quá trình phân công quyền lực. Khác với

sự phân cấp quản lý nhà nước, sự phân công quyền lực nhà nước bao giờ cũng theo hệ thống "ngang", trong đó các quyền lập pháp, hành pháp và tư pháp vừa có sự phân định rõ ràng, vừa có sự kết hợp biện chứng với nhau.

Giải quyết mối liên hệ giữa tập trung và dân chủ là nguyên tắc cơ bản hàng đầu trong phương thức tổ chức và hoạt động của Nhà nước xã hội chủ nghĩa. Điều đó được quy định một cách khách quan từ sứ mệnh lịch sử của Nhà nước xã hội chủ nghĩa là tổ chức xây dựng xã hội mới về chất một cách hoàn toàn tự giác. Hơn nữa, do bản chất giai cấp công nhân luôn gắn liền với tính nhân dân, tính dân tộc và tính quốc tế, nên Nhà nước xã hội chủ nghĩa càng phải thực hiện thống nhất các chức năng của mình trên cơ sở giải quyết thỏa đáng mối liên hệ hữu cơ giữa tập trung và dân chủ. Thực tiễn phát triển của lịch sử Nhà nước xã hội chủ nghĩa cho thấy, phương thức tổ chức và hoạt động của Nhà nước xã hội chủ nghĩa chỉ tối ưu khi thực hiện được *tập trung đi liền với dân chủ*. Dưới tác động của tiêu chí Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa trong đời sống xã hội

* Đại tá, PGS, TS, Phó Tổng Biên tập Tạp chí Giáo dục lý luận chính trị quân sự

nước ta, mối liên hệ biện chứng giữa tập trung và dân chủ ngày càng thể hiện sự thống nhất rất cơ bản và chặt chẽ giữa các chức năng xã hội của nhà nước. Quản lý tập trung là yêu cầu có tính nguyên tắc để Nhà nước xã hội chủ nghĩa giữ vững định hướng xã hội chủ nghĩa trong toàn bộ sự nghiệp tổ chức xây dựng xã hội mới. Còn phát huy dân chủ là yêu cầu có tính nguyên tắc để Nhà nước xã hội chủ nghĩa hướng mọi hoạt động của mình vào giải quyết các vấn đề xã hội nhằm bảo đảm ngày càng tốt hơn mục tiêu phát triển kinh tế - xã hội; đồng thời, không ngừng nâng cao đời sống vật chất và tinh thần của nhân dân lao động.

Phương thức giải quyết mối liên hệ biện chứng giữa chính trị và nhân văn là một khía cạnh biểu hiện đa dạng sự thống nhất trong thực hiện các chức năng xã hội của Nhà nước dưới tác động của tiêu chí Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa trong đời sống xã hội nước ta. Thực chất mối liên hệ biện chứng giữa chính trị và nhân văn trong đời sống xã hội là mối liên hệ giữa việc giữ vững *định hướng phát triển của toàn xã hội theo lập trường và lợi ích của giai cấp thống trị* với yêu cầu tổ chức mọi hoạt động của xã hội theo tiêu chí *tất cả từ con người, do con người và cho con người*. Đối với nhà nước cũng vậy. Trong đời sống xã hội và tổ chức, hoạt động của Nhà nước xã hội chủ nghĩa, giữa chính trị và nhân văn có sự thống nhất chặt chẽ, và đó là sự thống nhất cố hữu, thuộc về bản chất của xã hội và nhà nước.

Trong lịch sử xã hội loài người, mối liên hệ giữa chính trị và nhân văn được thể hiện ở rất nhiều khía cạnh, lĩnh vực đời sống xã hội, và ngày càng được hoàn thiện qua rất nhiều dạng thức, tính chất, trình độ. Về phương diện nhà nước, cách thức giải quyết mối liên hệ giữa chính trị và nhân văn là một trong những tiêu chí phân định nhà nước tiến bộ với nhà nước phản động. Cho nên, các nhà nước trong tổ

chức và hoạt động của mình đều cố gắng thực hiện theo xu hướng thống nhất giữa chính trị và nhân văn, tức là cố gắng phấn đấu để vừa vững vàng về chính trị, vừa tạo lập được cơ sở xã hội rộng lớn về phương diện nhân văn, đặc biệt là ở các nhà nước tiến bộ thời kỳ đang lên.

Tuy nhiên, không phải nhà nước nào cũng có khả năng giải quyết một cách khoa học mối liên hệ hữu cơ giữa chính trị và nhân văn. Sự thống nhất giữa chính trị và nhân văn là vấn đề thuộc bản chất của Nhà nước xã hội chủ nghĩa và chỉ đạt tới thống nhất triệt để trong tổ chức và hoạt động của Nhà nước xã hội chủ nghĩa. Bởi vì, bản chất của Nhà nước xã hội chủ nghĩa chính là một thiết chế xã hội đặc biệt nhằm mục đích cuối cùng là giải phóng giai cấp, giải phóng dân tộc, giải phóng xã hội và giải phóng con người. Chỉ có dưới chủ nghĩa xã hội, mọi vấn đề xã hội, kể cả những vấn đề chính trị - giai cấp cơ bản nhất, đều xuất phát từ con người, hướng tới lợi ích tối cao là con người và được thực hiện trên cơ sở phát huy tối đa vai trò của nhân tố con người. Mặt khác, chỉ có Nhà nước xã hội chủ nghĩa mới là kiểu thiết chế xã hội có đủ điều kiện và khả năng giải phóng triệt để con người, khôi phục vị trí xứng đáng của con người trong làm chủ tự nhiên, làm chủ xã hội và làm chủ bản thân mình.

Từ cơ sở phương pháp luận trên đây, có thể thấy sự thống nhất giữa chính trị và nhân văn là một mặt quan trọng thể hiện tiêu chí của Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa trong đời sống xã hội nước ta. Trước hết bởi giữa các chức năng của Nhà nước xã hội chủ nghĩa với đời sống xã hội có sự chuyển hóa một cách trực tiếp: mọi vấn đề của đời sống xã hội đều được đặt trong sự quan tâm của Nhà nước, cũng như mọi vấn đề trong phạm vi giải quyết của Nhà nước đều phải được "dân biết, dân bàn, dân làm, dân kiểm tra". Điều đó đòi hỏi Nhà nước ta phải được xây dựng theo tiêu chí Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa, mới

giải quyết được các vấn đề chính trị gắn liền với đáp ứng các nhu cầu nhân văn trong đời sống xã hội, đồng thời làm cho phương thức tiến hành chính trị của Nhà nước xã hội chủ nghĩa luôn thấm đậm tinh thần nhân văn, và ngược lại. Mặt khác, khi thống nhất được chính trị và nhân văn thì Nhà nước xã hội chủ nghĩa mới có thể giải quyết thỏa đáng sự thống nhất trong thực hiện các chức năng xã hội của mình. Do tính nhân văn là phạm trù thuộc bản chất của Nhà nước xã hội chủ nghĩa, cho nên việc giải quyết các vấn đề chính trị trong xã hội đều phải trên cơ sở hướng tới giải quyết tích cực hoặc ít nhất không ảnh hưởng xấu đến các vấn đề dân sự. Mặt khác, chính sự thống nhất giữa chính trị và nhân văn làm cho quá trình giải quyết các vấn đề dân sự của Nhà nước xã hội chủ nghĩa bám sát định hướng chính trị - giai cấp, thấm đượm tinh thần chính trị tiến bộ nhất trong lịch sử của chế độ xã hội chủ nghĩa. Chỉ khi thấm nhuần sâu sắc sự thống nhất không thể tách rời giữa chính trị và nhân văn trong mọi tổ chức và hoạt động của mình, Nhà nước xã hội chủ nghĩa mới có thể thực hiện các chức năng xã hội - chính trị và xã hội - dân sự trong sự thống nhất biện chứng.

Mối liên hệ giữa giữ vững định hướng xã hội chủ nghĩa với phát triển nền kinh tế nhiều thành phần và phát huy đại đoàn kết dân tộc thuộc về bản chất của chế độ xã hội chủ nghĩa, và cũng chính là một nội dung cơ bản thể hiện tiêu chí Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa trong đời sống xã hội nước ta. Giữ vững định hướng xã hội chủ nghĩa thực chất là không ngừng củng cố bản chất giai cấp công nhân của nhà nước, làm cho mọi tổ chức và hoạt động của Nhà nước xã hội chủ nghĩa hướng vào thực hiện sứ mệnh lịch sử cao cả của giai cấp công nhân. Phát triển nền kinh tế nhiều thành phần phản ánh một trong những bước đi tất yếu của thời kỳ quá độ xây dựng cơ sở vật chất - kỹ thuật cho chủ nghĩa xã hội. Đồng thời, phát

huy đại đoàn kết dân tộc là phương thức cơ bản tạo nền tảng xã hội rộng lớn để Nhà nước xã hội chủ nghĩa hoàn thành sứ mệnh lịch sử của mình. Tất cả các khía cạnh đó hợp thành một nội dung chỉnh thể và có sự tương tác biện chứng với nhau, vừa là điều kiện, tiền đề, vừa là kết quả của nhau.

Tác động của tiêu chí Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa trong đời sống xã hội nước ta đòi hỏi Nhà nước xã hội chủ nghĩa thực hiện tốt vai trò của mình trong việc làm cho định hướng xã hội chủ nghĩa thấm sâu vào toàn bộ quá trình phát triển của nền kinh tế nhiều thành phần, giữ vững vai trò chủ đạo của thành phần kinh tế nhà nước và ngăn chặn được khuynh hướng tự phát đi chệch sang con đường tư bản chủ nghĩa của các thành phần kinh tế khác. Đồng thời, tác động của tiêu chí Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa còn đòi hỏi nhà nước, trên cơ sở giữ vững định hướng xã hội chủ nghĩa và phát triển nền kinh tế, phải phát huy được khối đại đoàn kết toàn dân tộc, kết hợp chặt chẽ sức mạnh dân tộc với sức mạnh thời đại trong sự nghiệp xây dựng chủ nghĩa xã hội và bảo vệ Tổ quốc xã hội chủ nghĩa. Mặt khác, mọi tổ chức và hoạt động của nhà nước chỉ có được sự thống nhất triệt để giữa các phương diện xã hội - chính trị và xã hội - dân sự khi vừa giữ vững được định hướng xã hội chủ nghĩa, vừa phát triển mạnh mẽ nền kinh tế nhiều thành phần trên cơ sở lấy kinh tế nhà nước làm chủ đạo và phát huy cao độ khối đại đoàn kết toàn dân tộc, kết hợp sức mạnh dân tộc với sức mạnh thời đại.

Quá trình phát triển của tất cả các phương diện đời sống xã hội đều chịu sự tác động của tiêu chí Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa thông qua quá trình thực hiện các chức năng xã hội của Nhà nước, từ phương diện chính trị,

kinh tế đến văn hóa, xã hội, quốc phòng và an ninh...

Phương diện chính trị của đời sống xã hội là tổng hợp các yếu tố, các mặt, các lĩnh vực hoạt động phản ánh kết cấu xã hội - giai cấp cũng như tính chất của các quan hệ giai cấp, nhất là quan hệ giữa giai cấp thống trị với tất cả các giai cấp khác, trong một chế độ xã hội nhất định. Xét về cấu trúc, có thể coi phương diện chính trị của đời sống xã hội bao gồm các yếu tố cơ bản như ý thức chính trị, tổ chức chính trị, hoạt động chính trị, quan hệ chính trị và nhiều yếu tố khác có sự tương tác biện chứng với nhau trong một chỉnh thể thống nhất. Tác động của nhà nước theo tiêu chí Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa làm cho phương diện chính trị phát triển theo hướng không ngừng hoàn thiện những nguyên tắc chính trị cơ bản do chính đảng của giai cấp công nhân đề ra. Về thực chất, định hướng xã hội chủ nghĩa gắn liền với chức năng xã hội - chính trị, và mở rộng dân chủ liên quan trực tiếp tới chức năng xã hội - dân sự; song, xét một cách toàn diện, mối quan hệ biện chứng, hữu cơ giữa các vấn đề đó chỉ được giải quyết trên cơ sở sự thống nhất hữu cơ giữa các chức năng xã hội của Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa. Đồng thời, đó chính là những nhân tố bảo đảm *giữ vững định hướng xã hội chủ nghĩa* trong phát triển kinh tế, chính trị, văn hóa, xã hội... luôn đi đôi với không ngừng mở rộng dân chủ.

Phương diện kinh tế của đời sống xã hội là tổng hợp các yếu tố, các mặt, các lĩnh vực hoạt động phản ánh tính chất và trình độ phát triển của nền kinh tế trong một chế độ xã hội nhất định. Những nhân tố cơ bản, quan trọng nhất cấu thành phương diện kinh tế của một xã hội bao gồm quan hệ sở hữu đối với tư liệu sản xuất chủ yếu của xã hội, quan hệ phân công lao động trong xã hội, quan hệ phân phối sản phẩm do xã hội sản xuất ra, và các quan hệ ấy

tất nhiên phải phù hợp với trình độ phát triển của lực lượng sản xuất trong xã hội đương đại. Tác động của tiêu chí Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa làm cho phương diện kinh tế phát triển theo hướng ngày càng hoàn thiện chế độ công hữu từ thấp đến cao; đồng thời, thúc đẩy sự phát triển của lực lượng sản xuất. Thực hiện tốt tiêu chí đó còn cho phép Nhà nước xã hội chủ nghĩa *giải quyết một cách khoa học mối quan hệ* với xã hội nói chung, với từng phương diện của đời sống xã hội nói riêng, trong thực hiện các nhiệm vụ kinh tế - xã hội. Đó chính là tiền đề quan trọng để thực hiện tăng trưởng kinh tế gắn liền với thực hiện dân chủ và công bằng xã hội. Bởi vì, tăng trưởng kinh tế không chỉ là điều kiện để phát triển và hoàn thiện chính trị, mà còn là cơ sở để giải quyết các vấn đề dân sự một cách tích cực, đặc biệt là vấn đề thực hiện công bằng xã hội, mở rộng dân chủ...

Phương diện văn hóa của đời sống xã hội là tổng hợp các yếu tố, các mặt, các lĩnh vực hoạt động phản ánh trình độ phát triển các giá trị người trong một xã hội nhất định, được biểu hiện cả ở trình độ dân trí, chất lượng của đời sống tinh thần cũng như tính chất các quan hệ người trong xã hội. Về cấu trúc, có thể nhìn nhận đời sống văn hóa của một xã hội ở các yếu tố cơ bản nhất như hệ thống giá trị văn hóa mà xã hội đó đang "sở hữu", hệ thống quan hệ văn hóa đang chiếm vị trí chủ đạo trong xã hội, chất lượng của đời sống văn hóa cũng như các sản phẩm văn hóa tiêu biểu do xã hội đó sáng tạo ra... Tác động của tiêu chí Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa làm cho phương diện văn hóa của đời sống xã hội nước ta phát triển theo hướng khuyến khích sự sáng tạo những giá trị văn hóa tiên tiến, khơi thông sức sống từ chiều sâu lịch sử truyền thống dân tộc và tăng khả năng tích hợp tinh hoa văn hóa nhân loại của nền văn hóa dân tộc.

Phương diện xã hội của đời sống xã hội là tổng hợp các yếu tố, các mặt, các lĩnh vực phản ánh tính chất của quan hệ xã hội - dân sự, vị thế con người trong xã hội và toàn bộ các hoạt động của đời sống xã hội. Đó là các vấn đề: vị thế xã hội của con người được coi trọng hay không? Quan hệ về mặt xã hội giữa người với người là bình đẳng hay không bình đẳng? Phương thức điều chỉnh quan hệ xã hội là dân chủ hay độc đoán, "vị tình" hay "vị lý"? Quan hệ giữa trách nhiệm và quyền hạn, nghĩa vụ và quyền lợi, cống hiến và hưởng thụ ra sao?... Tác động của tiêu chí Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa trong đời sống xã hội nước ta thúc đẩy quá trình phát triển của phương diện xã hội theo hướng "dân giàu, nước mạnh, xã hội công bằng, dân chủ, văn minh". Mặt khác, sự thực hiện thống nhất giữa các chức năng nhà nước làm cho ngay trong từng phương diện xã hội cũng đã thể hiện một cách toàn diện các quyền: cả quyền chính trị và quyền dân sự, cả quyền công dân và quyền con người. Điều đó còn cho phép Nhà nước xã hội chủ nghĩa điều tiết hợp lý giữa lợi ích hợp pháp của công dân và lợi ích cộng đồng, lợi ích nhà nước và lợi ích quốc gia dân tộc; giữa lợi ích xã hội - chính trị và lợi ích xã hội - dân sự...

Phương diện quốc phòng và an ninh của đời sống xã hội là tổng hợp các yếu tố, các mặt, các lĩnh vực hoạt động phản ánh sức mạnh quốc phòng - an ninh của chế độ xã hội, thể trận quốc phòng - an ninh của đất nước, và trực tiếp là phản ánh mục tiêu quốc phòng - an ninh mà một giai cấp, chính đảng, nhà nước nhất định đang theo đuổi. Đặc trưng cơ bản của quốc phòng và an ninh trong đời sống xã hội xã hội chủ nghĩa chính là ở mục tiêu bảo vệ Tổ quốc xã hội chủ nghĩa, bảo vệ nhân dân, bảo vệ chế độ, bảo vệ thành quả cách mạng. Tiêu chí Nhà nước xã hội chủ nghĩa được biểu hiện rõ nét trong thực hiện nhiệm vụ *kết hợp phát*

triển kinh tế - xã hội, nâng cao đời sống nhân dân với tăng cường quốc phòng - an ninh. Đây là nhiệm vụ mang tính đặc thù của Nhà nước xã hội chủ nghĩa, xuất phát từ sự bảo đảm tính bền vững của chế độ. Xây dựng, phát triển kinh tế và bảo vệ Tổ quốc đều có tầm quan trọng như nhau trong thực tiễn cách mạng xã hội chủ nghĩa, song về phương diện lợi ích thì không phải bất cứ ai cũng quan niệm đầy đủ về tầm quan trọng đó. Chỉ có nắm vững công cụ pháp luật, thực hiện thống nhất, nhất quán các chức năng xã hội theo tiêu chí Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa mới cho phép Nhà nước ta kết hợp chặt chẽ giữa giáo dục thuyết phục với cưỡng chế hành chính để thực hiện trọn vẹn các nhiệm vụ đó.

Tiêu chí Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa còn tác động đến rất nhiều phương diện khác của đời sống xã hội nước ta như đạo đức, lối sống, tín ngưỡng - tôn giáo, ý thức dân tộc... Song, nhìn một cách tổng quát, sự phát triển các phương diện đời sống xã hội dưới tác động của tiêu chí đó chỉ đạt hiệu quả cao khi các chức năng của Nhà nước được thực hiện thống nhất. Trong quan hệ với đời sống xã hội, Nhà nước xã hội chủ nghĩa, một mặt, đòi hỏi mọi công dân và tổ chức xã hội phải tuân thủ đúng Hiến pháp và pháp luật, thực hiện đầy đủ quyền và nghĩa vụ của mình; mặt khác, tạo mọi điều kiện thuận lợi và bảo đảm về mặt pháp luật cho quyền và nghĩa vụ đó *phù hợp với từng lĩnh vực tương ứng của đời sống xã hội*. Đồng thời, Nhà nước xã hội chủ nghĩa chính là người tổ chức thực hiện quyền và nghĩa vụ pháp lý của mọi công dân và tổ chức xã hội *trong từng lĩnh vực xã hội* trên cơ sở giữ nghiêm pháp chế và mở rộng dân chủ. Tác động của tiêu chí Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa trong đời sống xã hội nước ta luôn đòi hỏi và tạo điều kiện thực hiện *quyền đi đôi với nghĩa vụ và ngược lại*. □